

מים שקטים חודרים עמוק

מסלול טיול חווייתי במאגר המים העתיק בגן לאומי ציפורי יוביל אתכם אל מתחת לפני האדמה. אל תשכחו פנסים

כתב: ד"ר צביקה צוק

סוג טיול: מתאים למשפחות.

משך הסיור: כשעה.

עונה מומלצת: כל השנה.

סוג המסלול: אפשר לבצע כמסלול

מעגלי או כמסלול קווי.

ציוד נדרש: פנס (לביקור במנהרת

ששת הפירים).

הערה: מנהרת ששת הפירים היא מקום

צר וחשוך, ולכן הביקור דורש מאמץ

ואינו מתאים לחולי לב, לנשים בהיריון

ולסובלים מקלאוסטרופוביה.

הוראות בטיחות: ההליכה במנהרת

ששת הפירים היא בתוואי חשוך ומותרת

עם פנסים. יש להיזהר בירידה במדרגות

ולהתכופף במקומות הנמוכים. אם אתם

מטיילים עם ילדים, יש ללכת לפנייהם

ולתת להם יד. אין לפגוע בעתיקות.

ציפורי, אשר כונתה בפי יוסף בן מתתיהו

"פאר הגליל כולו", הייתה בירת הגליל

כבר מהמאה הראשונה לספירה. במאה

השנייה לספירה העביר אליה רבי יהודה

הנשיא את הסנהדרין והיא הייתה למרכז

רוחני יהודי, וסביב שנת 220 לספירה אף

נחתמה בה המשנה.

ציפורי המשיכה להתקיים גם במאות

השנים הבאות כעיר גדולה ורב-תרבותית.

אחת הסיבות המרכזיות להיותה עיר

גדולה ומשגשגת שהתקיימה במשך

תקופה ארוכה הייתה מאגר המים

הגדול שנבנה בה.

זהו מפעל מים תת-קרקעי מרשים

באורך 260 מטר, שפעל מהתקופה

הרומית ועד למאה השביעית. המאגר

נחפר בשנים 1993-1994 על ידי המחבר,

מטעם המכון לארכיאולוגיה של

אוניברסיטת תל אביב ובמימון רשות

הגנים הלאומיים והחברה הממשלתית

לתיירות. החפירה כללה גם את שימור

המאגר ואת הכשרתו לביקורים בסיוע

הקרן הקיימת לישראל. בשנת 1995

נפתח מאגר המים העתיק לציבור

המבקרים. ההליכה בתוך המאגר, עמוק

מתחת לפני הקרקע, היא חוויה מיוחדת.

תחילת המסלול בתוך הגן הלאומי

בסמוך לשער הכניסה. אם בכוונתנו

לצאת למסלול קווי, נרד במגרש החניה

שליד הכניסה ונהג המכונית ימשיך עד

לאזור המבואה של האתר, שם יחנה

את הרכב ויחזור ברגל אל הכניסה

(כקילומטר הליכה) דרך השביל שלאורך

אמת המים.

אם נרצה לצאת למסלול מעגלי, נחנה

את הרכב במגרש החניה ונצעד בשביל

אל מאגר המים העתיק. לאחר כמאה

מטר מוביל השביל אל מדרגות היורדות

אל פנים המאגר, שהוא ריק ממים

בימינו. ההליכה בתוך מאגר המים קלה

ואורכה כ-250 מטר.

חוויה תת-קרקעית

המאגר הצר והארוך נחצב בסלע

הקרטון הרך. תקרתו עשויה מסלע נארי

בעל דרגת קושי בינונית ואילו הדופן

הצפופה היא סלע גיר קשה, תוצאה של

שבר גיאולוגי. הקדמונים זיהו ואיתרו

את מפגש הסלעים, וכך נקבע מיקומו

של מאגר המים, במרחק של כקילומטר

וחצי ממזרח לציפורי.

אמת המים הגיעה אל בור השיקוע

שבפתח המאגר. לאחר שחומרי הפסולת

הכבדים שקעו בבור, הוזרמו המים דרך

פתח המצוי כמטר מעל לתחתית הבור

אל חלל המאגר הגדול.

זהו חלל מטווח, שמידותיו הן כ-250

מטר אורך, כארבעה מטרים רוחב, כ-12

מטר גובה וכ-4,300 מטר מעוקב נפח

אגירה. מן המאגר הוזרמו המים בצורה

מבוקרת אל העיר. פעמיים ציפו את

קירות המאגר בטיח: הטיח הראשון,

בעל גוון ורוד בהיר, תוארך למאה

השנייה לספירה, ואילו הטיח השני, בעל

הגוון הוורוד הכהה, תוארך על פי שברי

חרסים המשולבים בו למאה הרביעית

לספירה. טיח זה מקורו, ככל הנראה,

בשיפוצים שנעשו לאחר שנת 363 לספירה,

שבה פקד את ארץ ישראל רעש אדמה עז

שגרם גם לנזקים כבדים למאגר.

ההליכה בתוך המאגר היא חוויה

מרשימה וההולך בו עובר תחת

קשתות תמך שנבנו גם הן בשיפוצים

שלאחר שנת 363 לספירה. המאגר

נחצב באמצעות תשעה פתחים שנוצרו

בסלע הנארי הקשה. לאחר שנחצבו

הפתחים המשיכו לחצוב מתחת לכל

פתח ולכיוונים מנוגדים. לשניים

מהפתחים - האחד במרכז והשני בקצה

המאגר - יש מדרגות שבאמצעותן הגיעו

אל רצפת המאגר כדי לבצע עבודות

תחזוקה וניקיון. בעת החפירות במאגר

בשנות ה-90 של המאה ה-20, חיפשו

הארכיאולוגים את מוצאו אל העיר.

מן הקצה המערבי של המאגר הוצאה

כמות לא מבוטלת של עפר ואבנים, ואז

נחשף גרם מדרגות ומתחתיו פתח קטן

במפלס הרצפה. פתח זה היה ראשיתה

של מנהרה צרה באורך של כ-55 מטר,

שהייתה חתומה במשך כ-1,300 שנה.

לאורך הקירות הושארו זיזים שעליהם

אפשר היה להניח נרות שמן, כדי להאיר

את המנהרה החשוכה. המנהרה הלכה

ונעשתה צרה ובסופה נבנה קיר ובמרכזו

פתח עגול וצר - הוא קצה המאגר. בקיר

שולב בעת בנייתו צינור עופרת בקוטר

עשרה סנטימטרים וחצי.

בקצה המאגר מותקנות מדרגות המעלות

את המטיילים אל פני השטח. מהתצפית

מעל המאגר נוכל לראות את תחילת

המנהרה שהובילה אל צינור העופרת.

בקצהו השני של הצינור היה ברז גדול

ששימש לוויסות המים בדרכם אל העיר,

אך הוא נעלם. עד כה התגלה במזרח

התיכון רק ברז אחד כזה, באתר הנבטי-

מנהרת הפירים בגן לאומי ציפורי
צילום אלון לויטה

מנהרת הפירים בגן לאומי ציפורי
צילום אלון לויטה

מאגר המים העתיק בציפורי צילום שרון גולדזון

רומי חומיימה שבדרום ירדן. חישובי ספיקה ולחץ המים במאגר הוכיחו כי ברז כזה היה חיוני לאגירת המים, ובלעדיו הם היו ממשיכים לזרום.

מנהרת הזמן

מנהרת ששת הפירים, שאורכה 235 מטר, נחצבה בהמשך לצינור העופרת ששולב בקיר מאגר המים. המסלול במנהרת ששת הפירים הוא חד כיווני ורק בקטע ממנה. הכניסה בפיר מס' 4, והציאה בפיר מס' 6. אורך קטע ההליכה במנהרה הוא 90 מטר, גובהה נע בין מטר לשלושה מטרים ורוחבה כ-80 סנטימטר. ההליכה במנהרת ששת הפירים היא בתוואי חשוך ומותרת עם פנסים. בקטעים קצרים יש צורך בהליכה שפופה.

חציבתה של המנהרה החלה משישה פירים (פתחים) שנחצבו בסלע הנארי, וכאשר הגיעו למפלס המתאים החלה חציבה אופקית לשני הכיוונים בו-זמנית. על פי סימני החציבה אפשר לזהות ארבעה מפגשי חוצבים. המנהרה נחצבה במכושים בידי אדם, ובחלקה התחתון (בגובה 40 סנטימטר) קיימת תעלה מטויחת (ברוחב 30 סנטימטר) שבה זרמו מים לכיוון העיר. בטיול לאורך המנהרה אפשר לראות סימני חציבה על הקירות וכוכים חצובים בסלע, שבהם היה נהוג להניח נרות שמן לצורך תאורה. בפיר הראשון למנהרה היה קבוע ברז גדול, ועם פתיחתו היו המים זורמים מיד מהמאגר לעיר ציפורי. שיפוע זרימת המים היה קטן יחסית לשיפוע פני השטח, לכן אחרי הפיר השישי יצאה אמת המים מתוך המנהרה אל תעלה על פני השטח, אשר העבירה את המים לתוך ציפורי לאורך של כ-800 מטר.

בתום הביקור במנהרה רצוי לגשת להמשך המסלול ולראות את אמת המאגר המובילה לעבר העיר ולהגיע אל הבריכה ואל מאגרי הקשתות. העושים מסלול מעגלי יחזרו מכאן אל נקודת ההתחלה, אשר במגרש החניה של מאגר המים. הממשיכים במסלול קווי ימשיכו בשביל אמת המים אל המבואה של האתר.

הכותב הוא מנהל אגף ארכיאולוגיה, רשות הטבע והגנים

סרט חדש בבית הכנסת העתיק של ציפורי

ד"ר דרור בן-יוסף, ממונה מורשת מחוז צפון

מזל קשת בפסיפס בית הכנסת. בן לאומי ציפורי צילום ראובן ריבן

באזור מגורים. פסיפס בית הכנסת נשתמר כמעט במלואו והוא עוצב כשטיח אורך סגוני המספר סיפור ארוך בתולדות עם ישראל. הרצפה חולקה לשבע רצועות עיקריות ולכל אחת מהן חלק בסיפור השלם: זר עם אריות; מבנה קודש, מנורות וסמלים יהודיים; עבודת המשכן, אהרן וקורבן התמיד; שולחן לחם הפנים וסל הביכורים; גלגל המזלות; עקדת יצחק; ביקור המלאכים אצל אברהם ושרה. החוקרים פירשו את הפסיפס כ"הבטחה וגאולה" של עם ישראל, בעקבות הבטחת אלוהים לאברהם שייהפך לעם גדול בזכות גודל אמונתו בשעת עקדת יצחק (בראשית כב, טז-יח).

הכמיהה לגאולת העם מופיעה ברצועות העליונות של הפסיפס שבהן יש תיאור של בית המקדש בירושלים, כ-350 שנים לאחר חורבנו. גלגל המזלות המופיע בלב הרצפה ובתוכו מרכבת הליוס הוא מוטיב נסתר ותמוה, ויש שפירשוהו כביטוי למרכזיות האלוהים במעשה הבריאה.

בית הכנסת העתיק בן לאומי ציפורי שופץ לאחרונה במסגרת תכנית תמ"ר של משרד ירושלים ומורשת לשימור אתרי מורשת. סרט חדש ומרגש המוקרן על מסך ענק בתוך בית הכנסת מספר את סיפורו של המבנה ומציין את פועלו של רבי יהודה הנשיא בציפורי ואת תיאור פטירתו כפי שנזכר בתלמוד. כ-180 בתי כנסת עתיקים נתגלו בארץ ישראל, רובם מרוכזים בגליל ובגולן - אזורים שהפכו להיות תחום המחיה העיקרי של יהודי הארץ לאחר חורבן הבית השני. בתלמוד הירושלמי מסופר על 18 בתי כנסת שהיו בציפורי בזמן פטירתו של רבי יהודה הנשיא (סביב שנת 220 לספירה). בשנת 1993 נחשף בן לאומי ציפורי בית כנסת עתיק באזור הצפוני והנמוך של האתר. החפירה נערכה בראשותם של הפרופסורים זאב וייס ואהוד נצר מהאוניברסיטה העברית. בית הכנסת תוארך לראשית המאה החמישית לספירה והכניסה אליו הייתה דרך חדר מבואה שהתחבר לסמטה